

ỤZỌ NZISA OZI ỌDỊNAALA NDỊ IGBO: N'UMUNYA OYI, ANAMBARA STEETI, NAJIRIA, DİKA EBE MGBADO ỤKWU

Ndubuisi Ahamefula Ph.D
Department of Linguistics, UNN

&
Onuoha Joy Adaeze Ph.D
SGS, Humanities Igbo Unit UNEC
adaeze.onuoha@unn.edu.ng

Umjedemedede

Nchocha a tülere ụzọ dí icheiche ndị Afırıka si ezisa ozi n'usoro mgbasa ozi ndị Igbo n'ebe ha bi. O gbabadoro ụkwu n'Umunya n'Oyi, Anambara Steeti, Najiria. N'oge ogbaraohuru, ụfodụ ụzọ nzisa ozi ọdịnaala bụ nke eledara anya ka ihe na-enweghi isi wee leghara ya anya. Ụzọ ọdịnaala dí icheiche ndị Afırıka si ezisa ozi ha na-anwụzi piji, na-agbanyeghi na ha ka dí oke mkpa n'oge ugbu a. Nchocha a lebara anya na nzisa ozi ndị Igbo keodinaala, iji choputa ebe ha rüdebere oru n'igbasa ozi. E ji udi nchocha kenkowa wee mee nchocha a. Agbakwara ajụụ ọnụ iji nweta data dí oke mkpa n'ọnụ ndị mmadụ. Nchocha a mekwara ka a mara na na-agbanyeghi na eleliri ụzọ nzisa ozi ọdịnaala n'Umunya, ha ka dıkwa; ma jirikwa ha na-ezisa ozi n'uzo dí ire. Ihe ndị a ga-eme ka e nwee ezi nhazi maka nzisa ozi dí ire n'ime obodo. N'agbanyeghi na e nwegasirị ụfodụ ihe mkpobiukwu nke ga-eme ka ụzọ mgbasa ozi ndị ahụ ghara inwe isi, ma e nwere ike ikwuba ha nke ọma ka ha rüwakwa oru ozo.

Okpurukpụ okwu: Nzisa ozi ọhaa, ọdịnaala, mgbasa ozi, nchekwa ụzọ nzisa ozi ọdịnaala

• Ndubanye

Site n'okike uwa, a na-ezikorita ozi bido na mmadụ na ibe ya, ọtù wee ruo n'agburu. Nke a ka a na-akpọ nzisa ozi. Na nzisa ozi, ụfodụ usoro, nke a na-akpokwa ụzọ nzisa ozi, bụ nke a na-eji ezi ozi ukwu na nke nta, ụfodụ ụzọ nzisa ozi ndị a metụrụ ọtụtụ obodo na omennaala. Díka anyị na-ekwu, ọ buru na ha nwere ụzọ ndịozoga, ha ga-abanyeriri nke ọma n'ime ndụ ndị mmadụ. Mgbanwe nke mmadụ, n'usoro ebimndụ, sayensi, na nkanụzụ ewetarala anyị ọtụtụ ihe ọhuru ma gbanweharia n'ime ụzọ nzisa ozi nke ọdịnaala nke obodo. N'otu aka ahụ, ụfodụ n'ime ụzọ mgbasa ozi ndị a bụ ihe ndị a ka ji ezisa ozi n'ebe (obodo) ụfodụ tinyekwara ụzọ mgbasa ozi nke ogbaraohuru. Nchocha a, kpatürü aka n'ufodụ ụzọ mgbasa ozi ọdịnaala.

Mkpakorita metụrụ aka n'iweghari okwu mmadụ na mmadụ maobụ ebe na ebe. Anịdị (2007:197) dere: "Mkpakorita bụ ụzọ nziputa, site na mmadụ, na ndị mmadụ, ọtù maobụ ndị ọtù". Nke a gosiri na m kpakorita bụ 'nziputa'. Tupu asị na ihe a bụ m kpakorita, a ga-enwerirị mmadụ maobụ ọtù nke ga-ezipu okwu zigara mmadụ maobụ ọtù ozọ nke a kporo onyenzipu/nziga ebe onye maobụ ọtù ga-anuriri ya bụ okwu ka a na-akpọ onyenürü. Onyenürü na-anara okwu ebe onyenzipu/nziga na-eziga okwu. Ya bụ, m kparitauka dí n'etiti onyenziga na onyenürü ka a na-akpọ m kpakorita.

Afırıka, na mgbe ụtụtụ, nwere ụdi pürü iche ha ji emekorita n'ime onwe ha. O nweghi ndị na-ebinwu ma e wepụ ihe díka m kpakorita. Afırıka barariị oğaranya n'ihe gbasaara ezi ụzọ mgbasa ozi nke ọdịnaala, nke a kporo ihe dí icheiche díka ozi ọnụ, oramidịa, maobụ ozi obodo.

Dede (1997:4) chọpụtara na:

O nwere ike bürü maka na mkpakorita n'uzo ọdịnaala obodo nke Afırıka abughị ihe e dere ede, ya mere, na e nwere ike ichefu ya ọsoqosị ma tufukwaa ya, na maka na asusị ọnụ abughị ihe ga-ekwe omume maqbụ na ọ hijara ahụ nke ukwu, biakwa bürü ihe ejikarighị eme ihe maka ndị mpako na ndị niile bụ ndị Ndịochcha Britenu chirị, nke na ha jụrụ ịnabata ya maqbụ gɔnari ya díka uzo mmụba maqbụ uzo nchekwa nke Ọdịnaala na omenaala nke Afırıka. N'ebé a anyị nwere ike ijụ kedụ ka e siri si na ndịochcha si mba Yeurop si n'imere ndị isiojii ndị Afırıka zuru oke ma ọ bürü na ha ajughị asusị na omenaala ndị Afırıka ji eme ọnụ?

Gịnị buga usoro mgbasa ozi ọdịnaala n'Umụnya? Kedụ ka a ga-esi mee ihe ndị a gasị e ji ezisa ozi n'uzo ọdịnaala ka ọ dí ire maka mgbasa ozi?

Nchöcha a ga-eweghachi uzo mgbasa ozi ọdịnaala n'obodo Umụnya na ala Igbo niile. O ga-arukwa orụ díka uzo nkwalite mmụo nke ichoputa, tinye ma jirikwa uzo nzisa ozi ọdịnaala ndị ahụ nō n'obodo nakwa ebe ndịozọ na Naijiria. Nchöcha a, ga-awulitekwa ọmụmụ omenaala ndịozọ n'uzo mgbasa ozi n'obodo dí icheiche n'Afırıka, ma gbazikwaara ndịozọ n'ikpeazu ndị chorò ịma ma ghọta uzo nzisa ozi nke ọdịnaala na mmepe ya.

- Ihe ndị mmadụ kwuru**

Dika Nwodu (2007:38) kwuru, mkpakorita bụ uzo ihu abụo nke nkukorita, dí n'etiti onyenziga na onyenrụ nke gunyere nweghari echiche na ihe mmadụ mabu. Nke a pütara na tupu mkpakorita e nwee isi, a ga-enwerirị mmadụ abụo nke bụ onyenziga na onyenrụ. Uzo nkukorita a bụ iweghari echiche na ihe mmadụ mabu n'etiti mmadụ abụo. Oso (2002:198) kwuo sị na "Mkpakorita bụ uzo díkarisiri oke mkpa n'ogbakọ mmekorita ọbụla". Uzo mbụ díkarisiri oke mkpa so n'uzo mgbasa ozi ọdịnaala bụ nke Pyes (1963) mōdelụ nke ọdịnaala, nwogharị na uzo nzisa ozi ọgbaraohuru.

Idiofonu

Ndị a bụ ngwa ndị na-emebe okwu n'onwe ha na-enweghi mgbakwụnye maqbụ enyemaka ọbụla. Okwu maqbụ ozi ahụ na-apụta site n'ihe ndị e jiri mebe ngwa ndị ahụ. N'otu nke a, anyị nwere ogene, ekwe, ikoro, mgbirimgbà na oja.

Ubọ akwara (Membarafonu)

Nke a bụ ụdị nzisa ozi ebe a na-emebe okwu site n'ịmajiji nke ubọ (akwara). Ha gunyere ụdị akpukpa ubọ dí icheiche maqbụ akpukpo ịgba. E ji aka maqbụ osisi apiri apị were akụ ịgba ndị ahụ.

Erofonu

Ndị a bụ igwe nzisa ozi ndị na-emebe okwu site n'ịma jijiji nke oghere ikuku. Ha gunyere igwe nzisa ozi nke ndị dí n'otù ezinaylo oja, okporo, ọdụ na ọpi ikega.

Simbolografii

Nke a putara akara edide maqbụ ngosiputa. Mkpakorita na-ewere onodu mgbe onye nka ihe osise jiri eserese egosipütara wee zie ozi nke nghọta ya dí n'ime okwu akpụ n'ọnụ na mmekorita ọha mmadụ ma n'esorokwa ozi ọnụ. Ọ bụ uzo nkowami na-egosi ozi nwere echiche.

Onunụ igu (omụ) nke a na-enweta n'osisi akwụ nke ụcha ya na-abukarị akwukwọ ndị chaghara achagha. A na-ekechi ya n'uzo dí icheiche iji zie ozi dí icheiche.

Ntiku ozi/Sığina

Ha bù ozi ndị ahụ ndị pütara ihe. Otuụtụ sığina ochie bù ndị akaji eme ihe n'oge nzisa ozi ogbaraohuru taa. Imaatụ, na Naijiria, o siri ike iħu үloqoru nzisa ozi na-anaghị ejị ntiku īgba were amalite iji dota mmuqo ndị na-ege ntị.

Ngwa akara/Akúrụngwa akara

Ihe ozi ndị a na-enweta n'aka nke ga-enwe ihe nkuzi maka nghoṭa pürü iche. Ha gunyere: ojị, oμu, unyi, ɔkukọ ɔcha maqbụ pijin ɔcha, akwa ɔcha, ugbene, ego ayoro, okooko, ihe akpuruakpu, foto, eserese, ɔkolotø, dgz.

Nhazi үcha

Nke a bù nchikqota na usoro e si ahazi үcha dì icheiche n'udi iji nye nghoṭa. Үcha na-adịkarị mkpa n'ozi eserese site n'itinyekota etu o si gaa ɔsq na nwere o nweere onwe ya na ɔgbata lingwistiki iji zie ozi dì ire ozigbo.

Egwu/Uri

Uzo nhazi egwu ḥtù na-agụ iji mee ndị mmadụ obi ụtø dika abu ikwa emo, abu otuto, na abu ikocha maqbụ ikato agwa ojoo mmadụ n'obodo.

Nziputa/Ngosi Akara ihe

Ndị a ga-abu ihe gbasaara omenala maqbụ nwee ike inwe ihe nkuzi obodo nke ụfodu ihe (ndị) e jiri mara ha bù nke ha nwere n'ime onwe ha, imaatụ; imu amu, iraputa ire, igosiputa iwe, isoo oyí, inwe anụri na itu egwu, etu anyi si aga ije, maqbụ noro ala, mmegharị ahụ anyi, olu okwu, na igbasapụ ihu.

Uđl Mgbasa Ozi Ọđlnala

Wilson (1997), Dede (1997) na Ebeze (2001) mere maka ụdi nzisa ozi ọđlnala dì icheiche.

Dika e mere na nchoputa e kere үzq nzisa ozi ọđlnala үzq abuq dì oke mkpa, ha bù:

Ozi ndị e ji օnụ ezi; na Ozi ndị ejighi օnụ ezi.

Ozi ndị e ji օnụ ezi

A na-akpokwa nke a ozi օnụ. O gunyere iji olu okwu dika nkata ihu na ihu, mkpariṭa ükä, na ɔgbakø ḥtuga, ma n'ebé mgbasa ozi dika redio, tiivii na ndiozo. Mgbasa ozi օnụ gunyere ndị a: ezinaulo, odu ahia, օma ɔkpa, nleta, ɔgbakø ekpemekpe, na iro/ama obodo.

Dika Үkọnu na Wogu (2008:10) siri kwuo:

Ezinaulo n'obodo ọđlnala Afırıka, mekorita na-ebido n'ezinaulo (ma ezinaulo otu mkpuke na nke үbara). Omenala ekwumekwu bù nnukwu ihe dì mkpa maka mmekorita mmadụ na ibe ya. O bu ihe a na-enweghi ike itufu atufu na mmekorita mmadụ na ibe ya n'omenala Afırıka. Ma n'ime ezinaulo otu mkpuke ma nke үbara mkpuke, ndị okenyne nō n'ezinaulo ahụ na-akpariṭa ihe ndị gbasaara ha ebe ndị obere (ntakiri) na-egere ha egere.

N'Afırıka, ezinaulo na-agbasa site na mkpuke, үmụnna, agbụru rue n'obere na nnukwu obodo, were tikota otutu ezinaulo օnụ n'ime otu ḥtù. Dika etu Үkọnu na Wogu (2006:11) gbawuṇyere n'ihe

Dede (1997) kwuru, na “ezinaulò bụ isi njedebe nke abughị njedebe nke onwe ya. O na-arụ ọru díka ebe nkwado ndị ntorobia maka ịbü okenye n’otu aka ahụkwa nabata ya n’obodo”.

Ođu ahịa

Nke a bụ ebe dí oke mkpa na ndụ ndị bi n’ime obodo. O bükwaazi ebe dí nnukwu mkpa maka ndị si obodo dí icheiche maka azumaaḥia. Odụ ahịa bara oke uru n’igbasa ozi n’obodo niile. Ụkọnụ na Wogu (2006) kwunyekwaara Ugbọaja (1977) n’okwu ya, n’odụahịa nwere ihe niile a chọro maka mgbasa ozi. O gara n’ihu kwuo sị na ọ na-enye ebe na oge oghere maka mgbasa ozi tọrọ ato ma rükwaas ọru díka ebe ọtụtụ ihe mgbasa ozi juru eju.

Ọma ọkwa

Ọma ọkwa bụ onye na-ezisara otu ọ na-anochite anya ya ozi. O bụ ihu ndị ọtù ya n’ezi. Ọru ya na-abukari nke ndị ọtù ya (ndị nna, ndị nne, ndị ntorobia, eze obodo, dgz.) bụ ndị ọ na-aruru ọru gwara ya mee, nke a ga-eme ka ozi ya dí ire ma bùrụkwa eziokwu.

Nleta

Uzọ mmekorita mmadụ na ibe ya nke a na-emekarị n’Afırıka bụ ije leta ibe ha.. Ụkọnụ na Wogu (2006) kwenyeere ihe Okonkwo (1982) kwuru na nleta na-eme ka ọdịmmma dí n’etiti enyi na enyi, ikwu na ikwu, tọq atoq.

Iro/Ama obodo

N’ime obodo, iro/ama obodo na-arụ ọru díka ebe ndị obodo na-eme nzukọ ha na-ebe ha na-eme mmemmme n’oge mmemmme. Ndị mmadụ na-agbakọ n’ama obodo maka nzukọ dí oke mkpa. A na-ezi ozi ma makwaa okwa n’oge dí otu ahụ.

zi ndị ejighị ọnụ ezi

Enwere ihe ngosi, uri na igba egwu, ozi igba, itinye ọkụ n’ohịa, eserese na ụdị ngosi ihe eserese dí icheiche. Ụkọnụ na Wogu (2006) kwuru ihe Wilson (1994) na Ugbọaja (1977) kwokoro ọnụ gbasaara ozi ndị ejighị ọnụ ezi, nke a ga-agbari n’isiokwu ndị dí n’okpuru.

Ngwa nzisa ozi

Ndị a gunyere idiofonu, erofonu, membarafonu na kodofonu.

Idiofonu: Ndị a bụ ngwa ndị na-emepụta ụda n’onwe ha, ụda na-esi n’ime ha apụta. Ahụ niile akurụngwa ahụ na-emebe ụda. Idiofonu gunyere ichaka, ogene igwe na nke osisi, mgbirimgbà, oja ofụfụ, dgz. A na-akpọ ha akpọ maqbụ tie ha eti, maqbụ yọq ha ayọq iji nweta ụda a chọro.

Membrafonu / Ubọ: Ubọ na-akpọ, na-enye obi ańurị ma na-akụzi ihe mgbe ụda ya na-apụta site na mma jiji nke ubọ, ịmaatụ igba, Ụkọnụ na Wogu (2006) kwenyeere n’ihe Ugbọaja (1977) kwuru sị na igba na-ekwu okwu dika mmadụ site n’akara, okwu maqbụ egwu mmemmme, iru mgbede, n’akwamozu na ndị otiigba ndịoqzo díka ndị ọtù bandi, ọtù ndịoqbanda na ọtù ndịaghị.

Erofonu: Erofonu na-emebe ụda site n’ima jiji nke ikuku si n’oghore ya apụta. E nwere ike iji ya zie ozi dí ańaa, ịmaatụ ya bụ oja.

Kodofonu (Ngwa akwara): Ngwa egwu ndị a na-adadokarị n’ụda nke akwara ha na-ewepụta. Ngwa akwara na-apụzi n’odịnaala obodo. Ha gunyere zida (ubọ akwara), une, na lutu nke ndị bi n’ugwu nke

Naijiria. Okafø (2005:166) kpørø ụbø ahụ une na ụta-ekwele díka a kpørø ya n'íka n'ala Igbo; ndí Ibibio na Efiki na-akpø ya ndido-uruk na odong. Ijo na Idoma na-akpø ya conunu na inenge, n'otu aka ahụ.

Simbolografij: Díka Dede (1997:43) kwenyere: Nke a bụ iji nka dee ihe odide (nke abughị eziokwu) nke a ga-edé n'elu ihe siri ike maobu n'ahụ eze osisi (bamboo), ahụ ulo maobu n'ala.

Usoro ozi ngosiputa

Uzø nke a gunyere iji ihe akara, igba egwu, uri, akara eserese na ihe ndíozø a na-ahụ anya wee zie ndí mmadu ozi.

Ihe akara: Ihe akara bụ ngosiputa e ji akukụ ahụ egosi, akparamaagwa, maobu ụda jiri ezi ozi. Ha gunyere oku ogbugba, ụda egbe, na mkponaala. N'ala Igbo, ọ buru na agbaa egbe n'abalị, o gosiri na nnukwu mmadu anwụola na a ga-akwado olili ya; ọ buru na agbaa egbe n'azụ nwaanyị di ya na-akpolata be nna ya, o gosiri na ya na di ya agbasaala (Ukpon na Wogu (2006)).

Ihe mmuo: Nke a bụ mkparitauka maobu izi ozi dí n'etiti ndí dí ndu na ndí nwụrụ anwụ. O na-adí n'udị egwu mmuo, ikpotu mmuo, ntoghapu, ekpere, ime amansi, aja na onyokoinyoko. Udị nzisa ozi a ka ndí dí ndu ji akpasa ndí mmuo nkata.

Uzø nzisa ozi ndíozø a na-ahụ anya

Ufodụ usoro nzisa ozi na-abughị okwu na-eji ucha na nkwado, etu onye si kwado na ihe niile banyere onye ahụ wee na-ezi ozi mmetüta, etu onye si enwe mmetüta na agwa iji ucha maobu ucha dí icheiche dee ihe na-ebu ozi. Ucha ojii na-egosi iru uju. Dede (1997:51) kwuru: “n'udị mmemme ahụ na-abukarị ihe mmuo nke ya na nke ndíka bükwa otu ihe ahụ, na omenaala mkpakorita nke ihe nkuzi ya, nkwenye na iwu na-achi obodo maobu òtù ahụ na-egosi”.

Ozi ọkpurukpu ihe

Uzø nke a na-ejikarị ufodụ ihe a na-emetu aka na okooko (fulawa) were ezi ozi nke ha. O bụ uzø ihe a na-ahụ anya na-arụgara ihe aka, emume nke nghọta. Ya bụ, ngosiputa nwere ike inwe nghọta ezughị oke, nke zuru oke maobu nke ụwa niile na-akpø ihe site na etu esi dobe ya maobu etu e si e ji ya zi ozi. Imatụ, iche ojì nwere ihe ọ na-egosi n'oge ahụ e chere ya bụ ojì ma nwere akara ọ na-eziputa. Otu ahụ ka ọ díkwa mgbe e chere unyi, ọkukọ ọcha, okooko, mimosa, ego ayoro, akwa, ugbene, dgz.

Ozi okooko gunyere iji okooko dí icheiche e wetara n'ubí maka iji zie ọra obodo ozi dí ariaa nwere nghọta. Udị nzi ozi a na-abughị nke okwu, bụ nke a na-ahukarị n'ala Igbo. Omumaaatu, ọmụ, ụri maobu osisi atürü atụ, nzu, so n'otu ozi ọkpurukpu ihe nke abughị okwu Ukpon na Wogu (2006).

Ochichị Odínaala na Uzø Nzisa Ozi Ọgbaraoḥhuru

Niihi Ochichị Ndíocha, ndí ndu odínaala nke obodo Afíríka nwere uzø ha si agwa ndí mmadu okwu. E nwere otu ihe chere uzø mgbasa ozi odínaala ọhụrụ aka mgba gbasaara igbasa ozi n'etiti goomenti na ndí mmadu n'omenaala obodo Afíríka. Ngwa ozi ndí e ji ezi ozi na-abu ndíorụ ama ama na ụda ama ama, akara, ihe ngosi, wdg. Mgbe ufodụ, ozi ahụ nwere ike buru iji chetara ndí mmadu maka iwu ọhụrụ, oge nzuko, oru obodo na-arukọ ọnụ, olili ozu dí mkpa, dgz.

Tupu e webata usoro nzisa ozi nke Ọgbaraoḥhuru wee rue ugbu a, ndí Igbo nke Naijiria na-eji uzø nzisa ozi nke omenaala were na-ezirita ibe ha ozi.

Ha gunyere:

Omenala Okwuonu: Omenala okwuonu bụ otu n'ime uzo mgbasa ozi ọdịnaala kachanụ e ji ezikari ozi n'ala Igbo.

Qmaokwa: Qmaokwa bükwa uzo nzisa ozi ọzọ siri ike n'ala Igbo nke a ka ji arụ ọrụ rue n'oge ugbu a. O na-abukari ndisi obodo maqbụ otu ndị na-achi obodo na-ezewepụta ya, o na-abụ onye na-eziru ndị obodo ozi ndị dí mkpa maqbụ ihe ndị na-achi obodo ekwekorịtara. **Ikoro:** Ikoro bụ otu uzo mgbasa ozi ọdịnaala ndị Igbo na Naijiria nke abughị okwuonu nke ha ji ezi ozi tupu ndịocha abịa ma mgbe ndịocha lasiri. O ka díkwa n'ufodu obodo taa. Díka Igbo (2012:154) siri kwu, "Nkowa ozi na-adabere n'uda, etu osi hadebe maqbụ etu ụda ya si abịa."

Ekwe: Ekwe bụ usoro mgbasa ozi ọzọ n'ala Igbo. O díkwa ka Ikoro e ji osisi mee, ghụkoo ma gbawaa ya n'otu akụkụ. Díka o dí, o pere mpe karịa Ikoro n'agbanyeghi na ya na Ikoro bụ otu ụdi. Díka Ikoro, ekwe abughị alusị, mere ma nwoke ma nwaanyị na-akụ ya. E nwere ọtụtụ ihe e ji ya eme.

Ogene: Nke a bụ usoro mgbasa ozi díkarịsiri n'ala Igbo nke Naijiria. O bụ igwe ka ọkpụuzu ji akpụ ya. O na-adị n'udi "Y", nwee oghere n'ime ma nwekwaa mmepe n'ọnụ ebe buru ibu. O na-emekwa ụda mgbe a kuru ya. Ufodu bụ naanị otu ebe ụfodu dí abụ (ogene mkpi naabọ). Igbo (2012:154) kwukwara na:

Ndị mmanwụ na ndị dibịa na-etikwa ogene tümadi ogene mkpi naabọ.

Ebe ndị dibịa kwuru na ụda ogene na-akpotu ndị mmụọ mgbe ha na-agba afa, etu ahụkwa ka ndị mmanwụ si kwuo na ụda ogene na-akpodata ndị mmụọ na-ezi ha uzo ma na-agbaziri ha n'ihe ha na-eme na mgbe ha ga-eji mee ya.

Qja: Díka aha ya siri dí, o bụ osisi aturu atu nwere oghere, nke si n'ọnụ ya rue n'odu ya, nwekwaa oghere uzo abụ chekorịtara ihu bụ ebe ikuku ụda si apụ.

Opi: E nwere ụdi abụ, opi mgbada maqbụ opi anụ na opi igwe. Na nke ọbụla, a na-enwe oghere n'akụkụ ya nke na-ejikọ oghere n'o n'etiti na-enye ụda ma o si n'odu pụo. **Odụ enyi/Odụ okike:** Odụ okike díka aha ya siri dí bụ opi dí n'ọnụ enyi ka e ji emepụta ya, n'udi etu ahụ opi anụ na-adị. O bụ ọnụ ka e ji afụ ya site n'obere oghere ya dí n'akụkụ, ụda o na-enye na-esite n'udi ikuku afụnyere n'ime ya iji weputa ụda a chorọ maqbụ ihe a chorọ ka onye. Abịa n'Igbo, edebeere a naanị ndị nze na ozọ (ndị echichi). Nke a mere na a na-akwanyere ya ùgwù dí egwu n'obodo dí icheiche n'ala Igbo.

Qji: Gburu gburu niile, ojị Igbo na-abughị ojị Awusa dí oke mkpa n'uzo mgbasa ozi n'ala Igbo. N'omenala Igbo, ndị mmadụ ji ojị akpakorita n'onwe ha ma werekwa ya na-agwa ndị mmụọ okwu. O bụ isi ihe emume ọbụla a na-eme na mmemekorita na omenala Igbo. E weta ojị na mmememe n'ala Igbo, o na-egosi nnabata, idị n'otu, orikọ nke ọtù, obi nnabata na ezi okwukwe. A na-eji ya ago ọfọ Ngozi, ekpe ekpere, fee ofufe, chụo aja nwutchas, nabata ọbia na ihe ndịozọ. N'ala Igbo, ojị ole e wetara dabeere n'udi mmememe a na-eme, maqbụ ụdi onye ọbia I nwere. Ozọ, mgbe a wara ojị, ole mkpi ya di nwekwara ihe o na-egosi. Ojị ọbụla gbara otu ka a na-akpo ojị ogbu/ogbi. O naghi egosi ezigbo ihe. A naghi ata ya n'ala Igbo kama a na-atufu ya atufu. Ojị gbara abụ bụ ojị kuru aka. O na-egosikwa ajo ihe, mgbe niile bụ ntufu ka a na-etufu ya. Ojị gbara ibe ato bụ ojị ikenga. Ojị ikenga na-egosi ezigbo ihe. O na-ezipụta ike, ezigbo iheoma na ahụ ike. Ojị gbara anọ na-egosi ahịa anọ e nwere n'ala Igbo; na-egosikwa nnabata na ọtụtụ ngozi. Ojị gbara ise bụ ojị ogaranya nke na-egosi ọmụmụ, uba na iruoma. Ojị gbara isii abughị ezigbo ihe n'ebe ụfodu. Ha a naghi ata ya kama a na-atufu ya.

Nzu: Nzu bụ ihe (okwute ọcha) a na-enweta n'ala. O so n'otu ụdi aja a na-egwuputa n'ala. N'odịnaala Igbo, omenala nzu bụ ihe a ga-arụtu aka malitere n'oge gboo n'oge ndị nnanna anyị ha ndị nyefere ya anyị n'aka site n'agburu rue n'agburu. N'otu uzo ahụ, o nweghi onye webara ya maqbụ ka o siri malite n'omenala Igbo. Nzu na-egosi udo, idị ọcha, na ezi mmemekorita n'ala Igbo. Mgbe ọbụla e weputara ya,

ọ na-eziputa udo na ezi mmetuta oyị na ibe ya, ịdị ọcha, nkpocha na ịdị ọcha nke obi nke onye wetara ya n'ebe onye o nyere ya nọ. E nwegasirị üzö ihe ndịozö nzu na-arụ n'ala Igbo.

Ofomata (2002:50), dere:

Mgbe e tere nzu n'elu anya, ọ na-egosi ndị nọ ebe ahụ na ndị ahụ bụ ndị na-ejere agbara ozi, nwere nnukwu ike, nwere ike ikowa ihe dị omimi ma wetekwaa ajo mmuo aka, site n'ogwu mgborogwu ma mee udo n'agbata ndị mmuo na ndị nnanna anyị.

Akwa na ụcha: Ucha ọ kachasi nke akwa, bụ nnukwu akara na mgbasa ozi n'omenaala Igbo. N'agbanyeghi na ụfodụ nkowa na mpütara ụcha ụfodụ nwere ike ịdị iche n'ebe ndị ụfodụ n'ala Igbo. Iji maa atu, akwa na-acha obara obara na-egosi ihe ike na-abia, ọnwụ (obara) na ịdọ aka na ntị gbasaara ọnwụ ike. O buru na amanye ya n'ala maqbụ n'ihe, ihe nke ahụ pütara bụ, "etinyekwala isi", "emetükwala aka maqbụ zuru" maqbụ chee aka ghoro ihe i hụrụ ma I mee otu ahụ. Akwa ojii pütara iru uju dika ọ dị n'ọnwụ di maqbụ nwunye. Akwa ọcha na-eziputa ihe dị ọcha, ihụnaanya, ịdị ọcha; ebe akwukwo ndu na-egosi udo, ebe juru oyị, ebe nchekwa dị na ebe ihe ojọ adighị.

Omụ nkwu: Nke a bụ otu n'ime ihe nzisa ozi n'otụtụ ebe n'ala Igbo. O na-eziputa otụtụ ihe n'ihe e ji ya eme, ọnodu na ihe ndị digasi ebe ahụ. Iji maa atu, ọ na-egosi nsogbu na-ebe a na-ese okwu, dika okwu ala; ọnwụ na ebe onye nwụrụ anwụ dị dika n'ulọ; ebe ozu dina maqbụ ebe ozu mmadụ dị dika n'ugbọala; ebe a na-achoghi ka mmadụ baa dika iro obodo, ahịa obodo maqbụ ebe. Ogbalụ (1979:65) hụrụ ya ka: Omụ n'ihe ụfodụ na-egosi ańurị maqbụ gosi ike na ume.

Mkponaala: N'etiti ndị Igbo nke Naijiria, mkponaala bụ nnukwu üzö nzisa ozi. Mgbe ọbụla agbara ya maqbụ mgbe a nṣụrụ ụda ya, ọ na-eziputa nnukwu emume nke nwere ike igunye ihe ndị a: nnukwu mmemme maqbụ ọnwụ/akwamozu okenye chirí echichi maqbụ onye nkịti. A na-ejikwa ya anabata nnukwu mmadụ.

Anwụrụ ọku: Anwụrụ ọku dika akara ejị ezi ozi n'ala Igbo bụ nke a na-eji egosiputa nkwekorita di n'etiti obodo abụo nke na ha ga-enwe ike ikowa ozi eziri nke na-adị mfe na nghọta. Nke a bụ otu n'ime usoro mgbasa ozi mgbe gboo n'ala Igbo, nke akwusiwororị n'oge gara aga.

• **Usoro Nchocha**

Ebe e mere nchocha a bụ n'Umụnnya. Umụnnya bụ otu n'ime obodo ise mebere Oyi, okpuru ochichị nke Anambara Steeti, Naijiria.

Nchocha a nabatara ụdị nchocha nkowasi. N'uzo praimari, e ji igba ajụju ọnụ were nweta ozi n'aka ndị e jiri mee nchocha a. Abia n'uzo sekondiri, e si n'akwukwo ogugu dị icheiche wee dee isiokwu a.

E were ndị mmadụ a ka ha nochite anya ndịozö, maka na e nwere ike inweta ọnugugu a choro. Ụdịri nchocha a choro ụdị mmadụ ndị okenye, ndị omenaala na ndị ntorobia ụfodụ ndị bi n'Umụnnya bụ ndị a gbara ajụju ọnụ. E nwetara ozi ndị gbara okpurukpu site n'aka ndị okenye ha bụ ndị e jiri mee ihe na nchocha a. Enwetawuru mmadụ ato ndị sara anyị ajụju. A gbara ndị mmadụ ajụju ọnụ site n'okwu ihu na ihu.

○ **Nkowasi Data:**

E wepütara data a nakötara ma were üzö nkowasi dị mkpa wee hazie ha n'udị tebụy়।

4.1 **Ngosi data na nkowasi ya**

Iji kowasi data a nakötara, nchocha a mere ka achoputa ma kwudo ụdị mgbasa ozi ọdịnaala di n'Umụnnya nke Anambara Steeti, ihe ejigasi ha eme na uru ha bara. Data anakötara mgbe a na-eme nchocha a ka a ghaziri n'udị nkowa. N'ime ndị agbara ajụju ọnụ, naanị mmadụ ato nwere ike inye anyị ụsa anyị choro nke yitere ibe ya na, ma ọ buru na ha niile eyighị na-agbakasighị ahụ n'isiokwu ahụ. Mmadụ abụo ndị ahụ bụ umunwoke abụo na otu nwaanyị. Nke a gosiri na e nwekarịjị umunwoke na nchocha a.

4.2 Ihe Mkpakorita pütara n'obodo odataala Afirika

Uzø mgbasa ozi odataala nke Afirika bu uzø dì icheiche e nwere n'udì odataala e si ezisa ozi n'obodo dì icheiche nke Kontinenti nke abuò bukariri n'ibù n'uwa. Ha pütara n'udì dì icheiche ndì a: igba okwu, egwu ifo, ejije, mmemme, omaokwa, ejiji odataala, ihe nka, ihe osise ya, akukò, na ihe nka pütakarichara ihe n'ulò aja a na-ahù na be igwe, okwu alusì na obodo Afirika ndì mepere emepe na obere obodo ga. Ma ihe Wilson (1999) chere na Oramidìa maobù uzø nzisa ozi nke odataala bu uzø nzisa ozi ndì ahù na-ebu udì ozi a choro izi ndì mmadu n'ime obodo.

E wechaghì nkowa a dìka igosiputa oramidìa ka ihe na-anogide na-enweghi ihe a gamenwu ya n'oge ogbaraohurù a dìka ha buomenala ndì mmadu. Ma ndì UNESCO so were nabata nwebata uzø mgbasa ozi terela aka na uru ha bara n'uwa ugbu a. MacBride et al (1981:47) kwuru na, uzø mgbasa ozi nke odataala bu Oramidìa bu mkparita ùka e ji akukù ahù akpa na nke na-agunyeghi okwu onu nke a na-ahù n'obodo dì icheiche maka ebumnobi dì icheiche, imelite ha na uru ha bara taa.

Uzø mkpakorita odataala ka e nwere ike isi na o bu uzø mkpakorita nke gunyere uzø nziputa na mmeputa niile, udì nchikoba na etu ha siri dì mkpa na mmekorita nke isi ihe gbasaara ya nwere ike o gaghi abu mkpakorita/nkwukorita kama ihe omume ndiozo. O nwere ike o buru uzø kachasi mkpa ndì bi ime obodo ji akpakorita n'ime onwe ha. N'ime obodo, nke a na-abukari obodo buru ibu, nke a bu naanì uzø esi enweta ozi ihe na-eme n'ezi.

Uzø nzisa ozi odataala bu uzø gbasara aka nke metutara uzø obibi ndù niile ndì bi n'ime obodo ma ndì bi n'obodo mepere emepe n'ime Afirika. Uzø mgbasa ozi odataala na iru oru ya n'ime obodo na-esite na udì ha si ezirita ozi. Usoro nziputa nke nzisa ozi odataala gunyere egwu na ihe akara na ihe ngosiputa ihe n'ikpaniere ndì mmadu. N'ebè a, e mere ka anyi kweta na egwu abughi so naanì uzø ikpa obi anluri, kama ugbo na-agbasa echiche na nkwenye.

Uzø nzisa ozi odataala a na-ahù anya gunyere iji ucha na ejiji zie ozi nakwa mfpokota echiche na agwa.

Otutu uzø mgbasa ozi ndì Afirika na-egosi omenaala ha. Uzø mgbasa ozi ha na-agà n'ihi ikowaputa omenaala ha na ndì ha bu. Ndì eze/igwe obodo nò n'Afirika ma ndì nò na nnukwu obodo mepere emepe dìka Legosi, Kairo, Nayirobi, Abiaokwuta, na ndiozo ka na-eji ndì omaokwa ezi ozi gbasaara mmemme ga, mgbochi ga na mmemme odataala dì icheiche. Ndì mmadu ekwenye n'ozi si n'usoro mgbasa ozi odataala. Ozi ejì usoro mgbasa ozi odataala wee zie na-adì mfe nghøta nke na-achoghi nkowa onye obula. O bu n'asusu na omenaala ndì ahù ka na-agbawasa ükwu were ezi ya bu ozi. Ha dì mfe n'iji ha mee ihe.

Mkpakorita n'obodo odataala nke Afirika abughi ihe na-enweghi mfpobiukwu. Ufodù ihe mfpobiukwu ya gunyere: Otutu asusu ya na-anwazi piì niihi na emere asusu ndiocha chiburu anyi bu isi asusu a nabatara maka mkparita ùka. Naijiria were asusu bekee ka o buru isi asusu nkwurita ùka dìka otu ihe ha nwetara n'aka ndiocha. Mbize na-eri nkanuzu odataala bidoro mgbe nkanuyzu nke öhurù weghaara onodù nzisa ozi odataala. Iwebata oramidìa n'okwu ndindu ugbu a n'Afirika bu nsogbu niihi na ndindu öhurù bu ndì ma, ma na-akwalite soso ihe niile gbasaara ndiocha nke na-eweta nleli n'omenala Afirika.

Mmepe sokwa n'ihe chulara oramidìa site na mmepesi e mepere ime obodo dì icheiche. E nweghi ihe e ji omenaala Afirika kporo n'agburu öhurù nke ümì Afirika bu nnukwu ihe cheere uzø mkpakorita Afirika aka mgba.

Mana n'agbanyeghi ihe mfpobiukwu ndì a chere uzø mgbasa ozi Afirika akamgba, o ka na-emeriri ihe na ndù ndì mmadu rue ma taa.

4.2 Nchoputa ụzọ mgbasa ozi ọdịnaala n'Umụnya

E mere nchocha a site n'ihe ndị mgbasa ozi ọdịnaala dị adị nke dị n'obodo Umụnya nke okpuru ochichị Oyi dị n'Anambara Steeti. Nchocha a ziputara ụdị mgbasa ozi ọdịnaala dị icheiche, ndị mbụ dika Ikwukananne (2017) kwuru na ha bụ mgbasa ozi ọnụ, ogogo na nnukwu ekwe. Dika onye bükariị n'okenye n'obodo Ajakpanị n'obodo Umụnya kwuru na, a na-ezi ozi n'ogbakọ umunna site n'okwu ọnụ nke a ga-ezikwa ndị na anoghị na nzukọ ahụ n'ọnụ. Ozokwa n'okwu a, ndị umunna ga-aju ase imara ihe mere ndị abiaghị nzukọ ahụ jiri ghaa nzukọ maqbụ ogbakọ. O kwukwara na a na-akụ nnukwu ekwe na ogogo mgbe a chorọ izi ozi ga-agbasa ndị obodo Umụnya. Anene (2017) kwukwara: Na mgbasa ozi nke ọdịnaala n'obodo Umụnya, onye/okụ ogene (omaokwa) na-arụ nnukwu ɔrụ n'igbasara ndị mmadụ ozi. O kwukwara na ogene na ogene mkpinaabọ díkwaazi n'ihe ndị e ji ezisa osi n'uzo ọdịnaala n'obodo Umụnya. Iji gbawunye na nke a, Ngozi (2017) kwuru na: e nwekwara ụzọ ndiozo e si ezi ndị mmadụ ozi n'Umụnya n'oge emume, ya na ime ka ndị obodo/mmadụ mata ihe na-eme, ọ nwere ike bürü iji kwaghee ụzọ kpochiri akpochi maqbụ gwa ndị mmadụ maka ozu e bu aga n'ebe a na-akwa ozu, nnabata nke nnukwu mmadụ maqbụ iji gosi ndị mmadụ ihe, nnabata nnukwu mmanwụ "Ijèle". Uzọ nzisa ozi ndị ahụ dịnụ bụ: Mkponala, Mgbirimgbia, Oja, Mgbasa ozi nke ọnụ. Ihe niile ndị a bụ usoro mgbasa ozi ọdịnaala dīnụ n'Umụnya nke otụtụ n'ime ha ka na-arusi oru ike n'oge ugbu a.

Iji ụzọ mgbasa ozi ọdịnaala zie ozi n'Umụnya

E nwegasiri ụzọ mgbasa ozi ọdịnaala dị icheiche n'ime obodo Umụnya tupu ewebata usoro nzisa ozi ọgbaraoḥụ. A na-ejikari usoro mgbasa ozi ọdịnaala a agbasara ndị bi n'Umụnya ozi.

N'okwu Ikwukananne (2017) o sịri na nzisa ozi ọnụ bụ nke a na-ejikari eme ihe na nzukọ ndị Umụnnna n'ulọ onye bụ dioppara iji kpaa maqbụ kapia okwu dị aña ọnụ dika esemokwu na oganiihu ndị Umụnnna. E mesịa nzukọ ahụ, ndị bijara nzukọ ga-eje leta ndị abiaghị nke Ikwukanne kporo iju ase iji mara ihe kpatara na ha abiaghị nzukọ. A na-akpokwa nke aomenala ọnụ nke na-arụ ɔru dika ngwa ozi site n'okwu ọnụ.

Kaosiladi Ogogo dika otu n'ime mgbasa ozi ọdịnaala n'obodo Umụnya, bụ nke ọkpụzụ ji igwe mee dika "Y" ma nwekwaa oghere n'ime ma gherekwa oghe n'isi ngwuchaya. Ọ na-emepụta ụda ike mgbe a kürü ya. Ụfodụ dī otu ebe ụfodụ gbara abụ. Ọ bụ ndị omaokwa na-ejikari ya ama ọkwa iji dota mmuo/ntị ndị mmadụ. E nwekwara ike iji ya mee ka mkpotu belata na nzukọ. Ndị mmanwụ na ndị dibia na-akukwa Ogogo.

N'otu aka ahụkwa, nnukwu ekwe nke e ji Ikoro mara n'akụkụ ala Igbo bụ ngwa ozo dī ire e ji ezisa ozi ọdịnaala n'obodo Umụnya. Ọ dī nsø, a na-akwanyekwara ya ùgwù. A naghi ekwe umunwaanyị jee ya nso ma ya foḍukwa ikụ ya, nke a mere e ji edebe ya ebe mmadụ ọbułla agaghi ahụ ya. Nnukwu ekwe bụ ngwa e ji osisi mee nke e si n'ukwu osisi buru ibu were nweta ya. A na-aghụko ya, bia gbawaa ya obere ebe ụda ya ga-esi na-apụta ma akụ ya. Ụda nnukwu ekwe na-ezipụta ozi dī icheiche n'oge na n'ebe dī icheiche. A na-akụ ya n'oge mmemme ọdịnaala dika mmemme iri ji ọhụ, ọnwụ onye eze maqbụ nnukwu mmadụ, agha, maqbụ, mgbe ihe dapütara na mberede.

N'iganiihu, onye/okụ ogene onye e ji omaokwa mara, na-arụ nnukwu oru n'igbasa ozi n'obodo Umụnya. Omaokwa bụ onye obodo hopütara ka ọ na-agbasara obodo ozi ndị dī oke mkpa, izu ekwekoritara maqbụ izu ndị ochi obodo kwekoritara. Ọ na-eji ogene/ogogo maqbụ ekwe were adọta ntị ndị ọ na-achọ izi ozi. Ma n'oge ugbu a, omaokwa na-ejikari igwe nzisa ozi ọgbaraoḥụ, wee na-ezisara ndị mmadụ ozi.

Ozokwa, mkponala bukwa uzo nzisa ozi odinaala oz'o dikwa adi n'Umunya nke na-ada uda dika egbe ma na-ezigara obuladi ndi bi ebe tere aka ozi di mkpa mkpa ihe obodo na-eme maobu mmemme. Mgbe obula a gbara mkponala maobu nu ka o dara, o na-eziga ozi maka ihe ukwu na-emenu ma ndi bi ebe tere aka ma ndi bi nso. Ufodu emume ndi ahu nwere ike ibu: akwamozu, ofala, maobu inabata nnukwu mmadu n'obodo. Ana-akwa ozu, uda mkponala gosi na ozu onye a na-akwa abatala ya na mgbe e liri onye ahu.

Na mgbakwunye, udigbe mgbasa ozi odinaala oz'o di n'Umunya bu mgbirimba nke akporo "Beelu" na Bekee. O bụ mmanwu ndi na-eyi egwu maobu ndi a na-akwanyere igitu dika 'Ijele' oke mmanwu, ndi na-eso ya na-akụ mgbirimba (beelu), ka ha na-akụ ya, ndi mmadu ga na-achara ha n'uzo. Dika a ga-asị na mgbirimba bu ngwa e ji eme ka mmadu puo n'uzo. Ozokwa, iku mgbirimba n'uzo ütutu na-egosi na a choro ka mmadu niile puta maka iru oru obodo. Ya bu, o bara uru na mgbasa ozi nke ohanaeze.

N'ikpeazu, Oja na-aru oru dika ngwa mgbasa ozi di ire na ndu ndi obodo Umunya. Oja bu osisi apiri api nwere oghere nke e jikwa onu afu nwekwaa oghere abuo n'akukwu nke cheritara onwe ha ihu. O bụ mgbe a na-afu ya ka a ga-eji mkpiṣiaka were na-apichi ma na-emeghekwa ebe oghere ndi a ahu iji mebe uda achoro. O bụ ngwa egwe nke e ji a kpolite ndi egwu odinaala, mmanwu, na umunwoke ike na ume. O na-ebu ozi nke ndi ahu na-aghotu nke oma.

5. **Mkparita/Nkwukorita maka Nchoputa ndi ahu**

Nchocha a bu maka usoro nzisa ozi odinaala nke e mere n'obodo Umunya. Na nchocha a, ka achoputara na e nwere uzo di icheiche e si ezisa ozi odinaala, na mbu ozi onu, ogogo, nnukwu ekwe, onye ogene (omaokwa), mkponala, mgbirimba (beelu), oja. Ngwa ndi a aruola oru ma ka na-arukwa oru n'ebi di icheiche, na n'oge di icheiche dika usoro mgbasa ozi n'Umunya. Mgbe a chroputara uru ha bara na mgbasa ozi obodo, e mere ka amata na ngwa ndi a nwere ike ibatakwa n'uzo mgbasa ozi obodo ma dika nnukwu ire. E kwuru nke a niihi na ndi Umunya, na-agbanyeghi na ha bu ime obodo nwere ütutu obere obodo n'ime ya, burukwa ebe a na-eme omenala uzo kachasi uzo esi agbasa ozi bu n'uzo odinaala ndi a. Dika anyi huru na nchoputa, e nwere uzo mgbasa ozi odinaala nke ka di ire n'Umunya. Ngwa ndi, na-adị ire na mgbasa ozi.

Nchocha a gosiri n'uzo mgbasa ozi odinaala nwere etu ha si eziru ndi bi n'ime ime obodo ozi maka mmepe nke Umunya. E nwere ike I nweta nke a site n'igbasara ndi no n'ime obodo ozi ebe di icheiche n'oge a choro. Iji mee nke a, a ga-ahazighari usoro mgbasa ozi nke odinaala site n'ime maobu wega ya ebe ndi mmadu juru eju na mmemme obodo ahu, iwebata ndi goomenti na ndi na-achị obodo n'oru igbasa ozi nke obodo anyi maobu nke mba ofesi, nke ga-ewetara ndi ime obodo mmepe nakwa mkpa o di na onyendu obula n'Umunya ga-enyeriri ozi di mma na-abughi ozi nduhie. Nke a ga-ekwe omume niihi na ozi mmadu ziri na omenala nzisa ozi di mkpa n'ebi nzisa ozi ogbaraohuru dika.

Ozokwa, uzo mgbasa ozi odinaala n'Umunya nwekwara ihe mkpobiukwu. Mkobiukwu ndi a gunyere, mana o gbochighi ha I nwe mgbochi n'ozu, e nweghi ntukwasobi n'ebi onye na-ezi ozi no, aghotaghị isiokwu ozi ahu, e nweghi ike nke onye na-ezi ozi izi ya n'udigbe oga-ekwe ha nghota na azughị onye na-ezi ozi azu n'izi ozi. Ihe ndi a niile bu ihe mgbochi mere ka aghota na o bu ha mere na ozi na mmepe erubeghi n'ime obodo di n'Umunya. Maka na a naghi ewelite mgbasa ozi odinaala, kama e welite nke mgbasa ozi ogbaraohuru, usoro mgbasa ozi odinaala juputara na ndi a na-azughị azu na mgbasa ozi na ndi e nweghi ike izi ozi di ire niihi ha e nweghi nka asusụ e ji ezi ozi nke ndi a na-ezi. N'otu aka ahu, nchocha a mere ka a mata na mgbe a na-achị iwepu ihe mkpobiukwu ndi a, o di mkpa ka e tinye ndi na-aru dika ndi nta akukwu na ya iji zuputa ha n'uzo ezi nzisa ozi odinaala nke ga-enye aka na uzo nzisa ozi.

Ya bụ, iji kwalite uzo mgbasa ozi nke ọdịnaala n'obodo Umunya, o dí mkpa na e tinyere ọtụtu ihe n'orụ. Orụ ndị ahụ ga-eme ka e nwēe nkwalite n'iji uzo mgbasa ozi ọdịnaala ruo orụ n'inweta uzo mgbasa ozi dí irè. Ufodụ n'ime ihe ndị a a ga-eme bụ ime ka ebe nzukọ obodo díkwa irè ka ụlo ebe a na-eme mgbasa ozi nke ọdịnaala opekata mpe ugboro abụ n'izuuka, ịtụputa ma kwudo n'otu nzukọ azumaahịa na nka na mmemme ndịozọ a na-eme n'onwa n'Umunya.

Iji mekwaa ka uzo nzisa ozi nke ọdịnaala nwetakwa ike, a ga-ewebata ha n'ulọqụ mgbasa ozi nke ogbaraohuru, maobụ nke eserese maobụ nke e ji latiriki eme, ma ọ kachasi mkpa n'iwebata ya na gojemeti ma ndị ọchichị ọdịnaala ma ebe ndị a na-eme mmemme n'ulọqụ mgbasa ozi.

Nchikota nchocha n'uzo dí nkenke

Nchoputa e mere na nchocha a mere ka a mata na obodo Umunya nke dí n'okpuru ọchichị Oyi, Anambra Steeti, dí na Naijiria:

- Nwere ngwa nzisa ozi nke ọdịnaala maka ezi mkparita ụka.
- E nwere ike iji usoro mgbasa ozi nke ọdịnaala zie ndị bi n'ime obodo ozi.
- E nwere ike iji uzo mgbasa ozi ọdịnaala zie ozi ga-erute ndị bi n'ime ime obodo ntị.
- Nwere ihe mkpobiukwuغا kpatara na iji uzo mgbasa ozi ọdịnaala zie ozi adichaghị irè; nakwa
- E nwere ihe ufodụ ndị ga-enye uzo nzisa ozi ọdịnaala ike.

Nchikota

N'obodo Umunya na ala Igbo niile, usoro mgbasa ozi ọdịnaala dí nke ndị mmadụ ji ezisa kwa ozi n'ike iji kparita ụka n'ime onwe ha. O sokwa ya burụ ihe ikpa amụ, ihe iwe, ihe dí nkenke, ihe dí ogologo, ọ na-agba ejije, ọ gbara ọchichiri, ọ dí ochie, w.d.g., ha nyeere ndị nnanna anyị aka, ndị ọchichị obodo na ndị niile bù ndị Umunya aka iji ziputa echiche ha na ozi. N'agbanyeghi na nke ogbaraohuru nwegasiri ngwa igwe buru ibu, na ngwa na-eme ka ozi gaa oṣiṣo ma gbasakwaa ọtụtu ebe, usoro mgbasa ozi nke ọdịnaala bù isi ihe mbụ nke na-eme ka mmadụ nwēe mmetuta ibe ya site na ihe ndị na-emegasi na ndu ha n'okiri kiri ebe ha bi kwa ụbuchi.

N'iga n'ihu, ndị mmadụ ka aghọta ụdị nzisa ozi ahụ nke ọma niihi na ha maara ya bijakwa burụ na ozi ya na-adị mfe nghota. Bijakwa burụ na ọ bụ nkwenye ha nke ha agaghị achọ nke nkowa ikowara ha ozi ahụ ka ha wee ghọta. Ụdị usoro mgbasa ozi ọdịnaala ndị a, ihe ọbu ọ soro ya burụ ihe mgbochi ha ka bukwa ihe ndị Umunya ji eme onụ n'agbanyeghi oge ogbaraohuru na nke sayensi anyị nọ n'ime ya, ọ di mkpa ka anyị matakwa na usoro nzisa ozi ogbaraohuru na-agha n'ihu na-agbasa burukwa nke ndị mmadụ na-ejikari ezi ozi karịa nke ọdịnaala, ga-eme ka usoro nzisa ozi ọdịnaala burụ ihe emekpara ahụ nke ga-enye ihe ndị dí ha oke mkpa, nkwenye ha, na omenaala ha nsogbu. Na nchikota, ndị na-ahụ maka ihazi ihe na ndị ọkọ akukọ/nta akukọ ga-achoputa uzo ha ga-esi mekwaa uzo mgbasa ozi ọdịnaala na nke ọhụ na-emebighị mkpa nke ọbu dí na nwube nke ọhụ.

Edensibia

- Achebe, C. (1958). *Things fall apart*. London: Heinemann Education Books Ltd.
- Achebe, C. (1964). *Arrows of God*. London: Heinemann Education Books Ltd.
- Aboh, S. C. (2015). An Evaluation of the functional and Aesthetic purposes of Ekwe. *Olu: The journal of national association of linguistics and Languages Student University of Nigeria, Nsukka*, 81-86.
- Achinike, I. A. (2012). *Oja in Igbo community: A case study of Isiala Mbano government area of Imo state*. A seminar paper for African Linguistics, Department of Linguistics, University of Nigeria, Nsukka.
- Agbedo, C. U. (2000). *General Linguistics: An Introductory Reader*. Nsukka: ACE Resource Konsult.

- Ahamefula, N. O., Okoye, C. L., Onwuegbuchulam, M. O., Uzoigwe, B. C., & Nneji, M. O., (2014). Preliminary study on the use of sound and Acousti in Igbo cultural communication. *Innovare of social sciences* 2(2), 35-39.
- Akpabio, E. (1966). *The concubine*. London: Heinemann Educational Books Ltd.
- Anagbogu, P. N., Mbah, B. M. & Eme, C. A. (2010). *Introduction to linguistics*. (2nd Ed.). Awka: Amaka Dreams Ltd.
- Anidi, O. (2007). Utilization of projected media in effective classroom communication: A sustainable Human Department Perspective. In I. E. Nwosu, N. T. Fab-Ukozor and L.C. & Nwodu (Eds). *Communication for sustainable human development*, Enugu: African council for Communication Education. ACCE.
- Anowia, W. E. (n.d). Traditional modes of communication in Igbo society. In P. Eze-Uzoamaka (Ed.) *Nigerian peoples and cultures*, Nigeria: PARAKLETOS IMMUNIS DRIVE.
- Chude, C. (2007). Commutation, culture and sustainable human development. In I. E. Nwosu, N. T. Fab- Ukozor, & L. C. Nwodu, (Eds.) *Communication for sustainable human development*. Enugu: African Council for communication. Education. ACCE.
- Chukwu, S. K. I. (2011). *African membrane drum and its notation*. Nsukka: Prize Publishers.
- Coldevin, G. (1987). *Perspective or communication for rural Development*, Rome: Food and Agriculture Organization.
- Dede, K. (1997). *Traditional communication systems*. Owerri: Canun publishers.
- Dobb, L. W. (1961). *Communication in Africa*. West part connections: Greenwood press Inc.
- Doob, L. (1996). *Communication in Africa: A search for Bourtdaries*. New Jersey: Lawrence publishers.
- Ebeze, U. (2001). Traditional communication systems. In C. Okunna, (Ed.) *Teaching Mass communication: A Multi-Dimensional Approach*. Enugu: New Generation Books.
- Edeani, D. O. (1993). The role of development journalism in Nigeria's development. *Gazette*, 52.
- Emecheta, B. (1979). *The Joys of motherhood*. Oxford: Heinemann Educational publishers.
- Enyidah, B. (2013). *Communication skills for gospel ministers*. Port Harcourt: Gospel publishers.
- Head, S. (1974). On world broadcasting system. In E. Ume-Nwagbo (1994). *Broadcasting in Africa: An introduction to History, Issues and Operations*, Lagos: Straad Ltd.
- Ilo, V. O. (2011). *Uses and impact of traditional communication as effective tool for grassroots mobilization and development in South East Nigeria*. M.Sc. Thesis, Institute for development studies: University of Nigeria, Enugu campus.
- Igbo, P. C. (2012). *Elements of Igbo Culture and tradition*, Onitsha: Elites Publishers.
- Mody, B. (1991). *Designing messages for development communication: Audience participation based approach*, London: Sage Publication.
- Ndubuisi, I.E. & Ahamefula, N. O. (2016). Broadcasting in Nigerians indigenous Languages: The case of Broadcasting corporation of Abia State (BCA) and Nigerian Television Authority (NTA). In O. Ndimele (Ed.) *Journal of the linguistics association of Nigeria* 2, 329- 346.
- Nwodu, L. C. (2005), "Making Career in Development communication" I. E et al (eds.) *Mass Communication: One Course; Many Professions*, Enugu: Prime Targets.
- Nwodu, L. C.(2007). Managing development communication campaign for sustainable human development. In I. E. Nwosu, N. T. Fab-Ukozor, & L. C. Nwodu (Eds) *communication for sustainable human development*, Enugu: African council for Communication Education, ACCE.
- Nwodu, L. C. & Fab-Ukozor, N. (2003). *Communication Imperative for Development*, Enugu: John Jacobs Limited.
- Nwosu, I. (1996). Towards a positive minimal disintegration and inter-dependence model of

- world information Flow. In I. Nwosu (Ed.) *Mass communication and national development*. Aba: Frontier Publishers.
- Nwosu, I. E. (1993). Advertising as a tool for rural and national development. *Module on Advertising*, Nairobi: ACCE.
- Nwosu, I. E. (2007), principles, methods, models and Theories of sustainable human development: An Afro-centric overview and introduction of the synergistic communication for Development strategy. In I. E. Nwosu, N. T. Fab-Ukozor, & L. C. Nwodu (Eds.) *Communication for sustainable human development*. Enugu: African council for Communication Education, ACCE.
- Nwuneli, E. O. (1981). *Formal and informal channels for communication in two African villages*. Free-flow of information. Paris:UNESCO.
- Ofomata, G. E. K (2002). A survey of Igbo nation in department of *public affairs enlightenment committee*, palace of Eze Nri (Unpublished).
- Ogbalu, F. C. (1979). *Omenani Igbo; The Book of Igbo Custom* Onitsha: University publishing.
- Ojobor, I. J. (2007). Communication, behavior change and sustainable human development. In I. E. Nwosu, N. T. Fab-Ukozor, & L. C. Nwodu (Eds.) *Communication for sustainable human development*, Enugu: African council for communication Education, ACCE.
- Okafor, R. C. (2005). *Music in Nigerian Society*, Enugu: New Generation Books.
- Okon, B. A., Edemekong, L. E., Ansa, S. A., & Udoinyang, M. E. (2007).The documentation of Ibibio oramedia. *Kiabara*, 13(1) 41-49.
- Okoro, J. C. (2013). *Globalization move towards Igbo Music Instruments construction and performance for communication utility*. Retrieved from www.icidr.org/regd/Globalization Move towards Igbo Music Instruments Construction and performance for Communication Utility. PDF. Accessed on August 2nd 2018.
- Okoroafor, S. I. (2007). Historical hybridization: Are we better off? *Kiabiara*. 13(1), 65 80.
- Okunna, C. S. (2002). *Teaching Mass communication: a multidimensional approach*, Enugu: New Generation Books.
- Nwuneli, O. & Opubar, A. (1999). *Communication and human needs*, New York: Blind Beggar Press.
- Pye, L. W. (1963). Models of traditional, transitional and modern communication qualifications and notes towards a conceptual model. *Africa Media Review*, 1(2).
- Servaes, J. (1999). *Communication for development is alive and kicking*. Media Development, 2/1999.
- Ugboajah, F. (1985). Oramedia in Africa. In F. Ugboajah (Ed.) *Mass communication culture and society in West Africa*, Lagos: Hassel publisher.
- Ugwu, A. C. (2013). Understanding traditional African Communication systems. In N. Okoro (Ed.) *Contemporary Reading in media and communication Studies*. Lagos: St. Benedette publishers Ltd.
- Ukonu, M. O. & Wogu J. O. (2006). *Communication systems in Africa*, Nsukka: University of Nigeria press Ltd.
- Umeri, A. & Galadima, J. (2008). Role of communication in promoting health care delivery. In I. E. Nwosu, O. E. Soola, & L. C. Nwosu (Eds.) *Communication for health and sustainable development*, Enugu: Rkyce Kerex publishers.
- United Nations Children's Fund, UNICEF (2006). *Communication Handbook for polio Eradication and Routine EPI* New York: UNICEF.
- Wilcox, D. (1975). *Mass media in Black Africa*. New York: Praeger Publishers.
- Wilson, D. (1987). Traditional systems of communication in modern African Development: An Analytical view point, *African Medical Review*. 1(2).
- Wilson, D. (1990). Traditional communication media systems. In E. Akpan (Ed.). *Communication Arts Principles, Applications Practices*, Uyo: Modern Business Press Ltd.